

Кузьменко Володимир Борисович,
доцент кафедри загальнотеоретичного
правознавства та публічного права
Національного університету «Києво-
Могилянська академія», доктор
юридичних наук, доцент

Кузьменко Анастасія Володимирівна,
студентка філософського факультету
Університету імені Я.А. Коменського
(Словаччина)

УКРАЇНЬСЬКА ПРАВНИЧА МОВА В 20-Х РР. ХХ СТ.: ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ НА ТЕРЕНАХ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ

Становлення та розвиток української правничої мови на теренах радянської України у 1920-х рр. були тісно пов'язано із суспільно-політичним розвитком радянської держави. Так, проголошення на початку 1920-х рр. Нової економічної політики (НЕПу) вимагало систематизації нового радянського законодавства, зокрема, шляхом його кодифікації, більш чіткого регламентування цивільно-правових та кримінально-правових відносин, врегулювання питання функціонування приватної власності тощо. Водночас проголошення у квітні 1923 р. на XII з'їзді РКП(б) політики «коренізації» (в Україні – політики «українізації») вимагало використання української мови не лише у сфері освіти та культури, але й в офіційному діловодстві, судочинстві тощо. Все це стимулювало розвиток української правничої мови, тобто мови, яку використовує правник у своїй професійній діяльності, та яка, окрім правової термінології,

охоплює й інші галузеві термінології, котрі мають стосунок до діяльності правника, як-от: термінології економічну, фінансову, медичну тощо [1, с.18].

Слід зазначити, що питання мови судочинства в радянській Україні було регламентовано вже у перших процесуальних кодексах. Так, у ст. 22 Кримінально-процесуального кодексу УСРР 1922 р. вказувалося, що «Судопереведення по кримінальних справах провадиться одною з двох державних мов (українською чи руською) або мовою більшості населення даної місцевості» [2]. При цьому гарантувалося також право учасників процесу на перекладача, але тільки «коли засвідчено, що ці особи не володіють мовою якою ведеться переведення в даній справі» [2]. Таким чином, у КПК УСРР 1922 р. закріплювалося не право особи брати участь у судовому процесі рідною мовою, а лише дозвіл скористатися нею за умов спеціального підтвердження незнання мови, якою здійснюється судочинство. На практиці це призводило до того, що на початку 1920-х рр. більшість судових процесів в Україні проводилося російською мовою. Цією ж мовою тоді переважно велося й офіційне діловодство.

Ситуація почала змінюватися лише після прийняття постанови ВУЦВК і РНК УСРР від 1 серпня 1923 р. «Про заходи забезпечення рівноправності мов та про допомогу розвитку української мови», яка заклала правову основу політики «українізації». Зокрема, у цій постанові наголошувалося, що «Формальна рівність, що визнавалася до цього часу між двома найбільш поширеними на Україні мовами – українською та російською – недостатня. Внаслідок відносно слабого розвитку української школи й української культури взагалі, внаслідок відсутності потрібних підручників для навчання, відсутності підготовленого до певної міри персоналу – життя, як ми бачимо на досвіді, приводить до фактичної переваги російської мови» [3]. Постановою водночас підтверджувалася рівність мов

усіх національностей та визнавалася необхідність обрання української мови, «як переважаючу для офіційних зносин» [3]. Цим правовим актом також передбачалася українізація центральних та місцевих органів державної влади, судових установ, правоохоронних органів та навіть частини збройних сил на території України.

Ще більш жорсткі вимоги щодо українізації державного апарату радянської України були передбачені постановою ВУЦВК та РНК УСРР від 30 квітня 1925 р. «Про заходи термінового проведення повної українізації радянського апарату». В ній, зокрема, вимагалось: «В усіх державних установах і державних торговельно-промислових підприємствах, що не перейшли на українське діловодство, належить його перевести на українську мову не пізніше як 1-го січня 1926 року» [4].

Подальший розвиток правова регламентація мови судочинства в УСРР знайшла у Положенні ВУЦВК і РНК УСРР від 6 липня 1927 р. «Про забезпечення рівноправності мов та про сприяння розвитку української культури». У ст.24 цього положення наказувалось: «Судочинство у всіх справах судові установи в УСРР повинні проводити українською мовою». Таким чином, обов'язок здійснювати судочинство українською мовою покладался вже і на центральні судові установи (окружні суди та Верховний суд УСРР), які раніше мали право користуватися російською мовою. Виключення робилося лише для судових установ, які обслуговували населення національних адміністративно-територіальних одиниць їх рідною мовою [5].

Розглянуті вище новели були закріплені у прийнятих Кримінально-процесуальному кодексі УСРР 1927 р. та Цивільно-процесуальному кодексі УСРР 1929 р. Так, ст.23 КПК УСРР 1927 р. передбачала: «Кримінальне справування належить вести українською мовою, а в національних камерах суду – мовою відповідної національної меншості» [6]. Водночас у ст.11 ЦПК

УСРР 1929 р. вказувалося: «Судочинство в судах провадиться українською мовою. В судових установах національних адміністративно-територіальних одиниць та в окремих національних судових камерах судочинство провадиться мовою відповідної національності» [7]. Характерно, що на той час російська мова в Україні визнавалася вже мовою національної меншини.

Політика українізації стимулювала потребу розробки та систематизації української правничої термінології. Внаслідок створення наукових інституцій (Академії наук України, Інституту української наукової мови) стали можливими робота над академічним словником правничої мови і його видання, вільні дискусії щодо практики терміновживання і загальних тенденцій розвитку української правничої термінології на сторінках чисельних юридичних часописів [8, с.56].

У 1926 р. правничою термінологічною комісією при соціально-економічному відділі Української академії наук за редакцією Агатангела Кримського було опубліковано «Російсько-український словник правничої мови» (понад 67000 слів) [9]. Словник став важливим кроком для систематизації та кодифікації української правничої лексики, надавши фахівцям необхідний інструментарій для роботи з юридичними текстами та документами.

Разом з тим практична реалізація законодавчо закріпленої політики українізації в органах державної влади та юстиції УСРР стикалася із певними проблемами. Так, під час обговорення стану українізації органів юстиції на засіданні колегії НКЮ УСРР від 11 лютого 1930 р. визнавалося, що в Україні «справа з українізацією далеко незадовільна». В республіці «судочинство проводиться формально українською мовою, тобто фактично, здебільшого, провадиться російською мовою, а секретар перекладає на українську». Водночас «члени колегії оборонців та юрист-консульти, як правило, виступають в судах російською

мовою». Крім того, «й прокурори дуже часто виступають в суді російською мовою». Таким чином, підсумовувалося у відповідній постанові колегії НКЮ, «органи юстиції в своїй практичній роботі не звертали досить уваги на справу українізації й апарату органів юстиції й ведення судочинства, а органи прокуратури, замість того, щоб слідкувати за виконанням декрету про українізацію, часто по суті не додержували його самі» [10]. Відповідно такий стан справ не сприяв становленню та розвитку української правничої мови.

Таким чином, на початку 1920-х років законодавчими актами УСРР українська мова, поряд з російською, проголошувалася мовою офіційного діловодства та судочинства. Запровадження політики українізації сприяло подальшому розвитку української правничої мови. Українською мовою в цей час оприлюднювалися нормативно-правові акти, велося офіційне діловодство в органах державної влади, здійснювалося судочинство, публікувалися наукові статті з правничої тематики на сторінках спеціалізованих правничих часописів. Проте внаслідок згорання політики коренізації та розбудови тоталітарного режиму на початку 1930-х рр. в СРСР посилювалися русифікаторські тенденції та занепав розвиток української правничої мови.

Список використаних джерел

1. Рабинович П. М., Дудаш Т. І. Правнича мова: основні складники (загальнотеоретична характеристика) // Вісник Національної академії правових наук України. 2017. №1(88). С.17-29.

2. Кримінально-процесуальний кодекс УСРР 1922 р. // ЗУ УРСР. 1922. №41. Ст.598.

3. Постанова ВУЦВК і РНК УСРР від 1 серпня 1923 р. «Про заходи забезпечення рівноправності мов та про допомогу розвитку української мови» // ЗУ УРСР. 1923. №29. Ст.435.

4. Постанова ВУЦВК і Раднарком УСРР від 30 квітня 1925 р. «Про заходи термінового проведення повної українізації радянського апарату» // ЗУ УРСР. 1925. №26. Ст.202.

5. Положення ВУЦВК і РНК УСРР від 6 липня 1927 р. «Про забезпечення рівноправності мов та про сприяння розвиткові української культури» // ЗУ УРСР. 1927. №34. Ст.157.

6. Кримінально-процесуальний кодекс УСРР 1927 р. // ЗУ УРСР. 1927. №26-27. Ст.132.

7. Цивільно-процесуальному кодексі УСРР 1929 р. // ЗУ УРСР. 1929. №25. Ст.201.

8. Трач Н. С. З історії української правничої термінології: 20-30-ті роки ХХ століття // Наукові записки НаУКМА. 2006. Т.60. Філологічні науки. С.49-57.

9. Російсько-український словник правничої мови / Головн. ред. А. Ю. Кримський. К.: Українська академія наук, 1926. 323 с.

10. Обговорення стану українізації органів юстиції на засіданні колегії НКЮ УСРР від 11 лютого 1930 р. // Бюлетень НКЮ. 1930. №4. С.3-4.